

III. Джерелознавчі галузі знань

- ⁴⁶ Там само, арк. 125.
⁴⁷ Там само, арк. 127.
⁴⁸ Там само, арк. 129.
⁴⁹ Там само, арк. 130.
⁵⁰ Там само, спр. 34, арк. 92 зв., 93, 96-96 зв.
⁵¹ Там само, спр. 1, арк. 277; спр. 2, арк. 77, 96-108; спр. 36, арк. 48; спр. 7, арк. 61, 63-65, 120-123, 127 зв.
⁵² Там само, спр. 1, арк. 277.
⁵³ Там само, спр. 2, арк. 77.
⁵⁴ Там само, арк. 96-108.
⁵⁵ Там само, спр. 36, арк. 48.
- ⁵⁶ Там само, спр. 7, арк. 61, 63, 120-123.
⁵⁷ Там само, арк. 127 зв.
⁵⁸ Там само, спр. 6, арк. 253; спр. 38, арк. 101, 102, 159.
⁵⁹ Там само, спр. 6, арк. 256.
⁶⁰ Там само, арк. 253.
⁶¹ Там само, спр. 38, арк. 102.
⁶² Там само, арк. 101.
⁶³ Там само, арк. 159.
⁶⁴ Там само, спр. 5, арк. 184-184 зв., 224, 355, 399, 429-430; спр. 6, арк. 331-331 зв.

Файна Винокурова

АРХІВНА КОЛЕКЦІЯ «ФІЛЬТРАЦІЙНІ, АРХІВНО-СЛІДЧІ І СПОСТЕРЕЖНІ СПРАВИ, ТРОФЕЙНІ ДОКУМЕНТИ, ПЕРЕДАНІ З ВІДОМЧОГО АРХІВУ ОБЛАСНОГО УПРАВЛІННЯ СБУ» ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ЄВРЕЇВ ПІД ЧАС НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Вивчення історії геноциду євреїв під час нацистської окупації передбачає залучення широкої джерельної бази.

Архівна колекція «Фільтраційні, архівно-слідчі і спостережні справи, трофейні документи, що надійшли з відомчого архіву обласного управління СБУ» (ф. Р-6023) створена в листопаді 1993 р. Приймання-передавання документів здійснювалося на підставі Указу Президії Верховної Ради України від 09.09.1991 р. «Про передачу архівних документів Комітету державної безпеки України в державні архіви України» та відповідного розпорядження представника Президента України по Вінницькій області від 27.04.1993 р. № 184.

Приймання документів проводилося по 1999 р. включно за описами, складеними в обласному управлінні СБУ. Опис 1, за яким здійснювалося приймання документів із відомчого архіву облуправління СБУ, складається з 5 розділів і нараховує 47276 справ; опис 2 — 4255 справ; опис 3 — документи військовополонених — 267 справ. В грудні 1995 р. до держархіву області надійшло 23013 архівно-слідчих справ на осіб, репресованих радянською владою в 1918–1954 рр., та справи на пособників нацистів, датовані 1944–1947 рр. Дана категорія справ представлена в опису 4.

Згодом до обласного управління СБУ було повернуто 724 судові кримінальні справи та 10 справ про ставку Гітлера «Вєрвольф».

Нині в держархіві області зберігається 51531 фільтраційна справа, 267 обліково-

фільтраційних справ на колишніх радянських військовополонених та трофейні картки військовополонених. Цей документальний масив вводиться до наукового обігу, використовується при виконанні запитів громадян соціально-правового характеру і містить цінний маловивчений матеріал про долю вінничан в роки Другої світової війни.

Фільтраційні справи різняться за повнотою інформації і за складом документів. За складом документів фільтраційна справа є тематичною групою, комплексом документів, що становить ніби особову справу людини, депортованої з Німеччини: протоколи допитів, опитувальні листи, анкети, листування з приводу отримання інформації про життя та діяльність депортованого. Фільтраційні справи містять як документи радянських установ (органів НКВС, «Смершу», фільтраційних таборів), так і союзних військ (посвідчення, довідки тощо), німецькі документи (аусвайси, робітничі картки, різного роду довідки).

Дослідження масиву фільтраційних справ засвідчує, що серед вивезених на примусові роботи до Німеччини були і євреї — підлітки, юнаки і дівчата, які за допомогою підроблених документів, під іншими — російськими або українськими — прізвищами врятувалися від акцій знищення єврейського населення і потрапили на територію Рейху.

За станом на 01.08.2003 р. виявлено 38 фільтраційних справ євреїв, вивезених до Німеччини і повернутих до Вінницької об-

III. Джерелознавчі галузі знань

ласті. Доля людей складалася по-різному, однак усі вони змогли втекти від страт і продовжували жити під іншими прізвищами. Типовою є фільтраційна справа Ісаака Айза, 1928 р. народження, з м. Могилева-Подільського, який був вивезений до Німеччини за піддробленими документами на ім'я Баранова Василя Степановича. Відповіді на запитання (з протоколів допиту, опитувальних листів) свідчать, що І. Айз розділив долю багатьох молодих працездатних євреїв, чоловіків і жінок, які перебували в гетто і таборах праці Трансністрії. Нацисти використовували для важких робіт у німецькій зоні окупації в'язнів гетто й таборів примусової праці з румунської зони окупації, зокрема на будівництві шляху Вінниця-Умань, що був ділянкою IV Берлінської автостради. На території вздовж траси були створені єврейські робочі табори в Вороновиці, Немирові, Чукові, Райгороді, Краснополці, Христинівці, Оситній, Талалаївці, Івангороді. В одному з таких таборів — Талалаївському — утримувався підліток І. Айз, колишній в'язень Могилів-Подільського гетто, відправлений в червні 1942 р. в Печерський табір-гетто, а звідти нібито «позичений» для шляхових робіт у німецьку зону окупації.

При відправленні до трудових таборів в'язням заявляли, що після закінчення шляхових робіт вони будуть повернуті в гетто й табори Трансністрії. Насправді ж після закінчення робіт в'язнів-євреїв розстрілювали команди будівельної організації «Тодт», СС за участі української поліції. Шанс вижити отримували лише ті, хто наважувався на втечу. Серед утікачів був і І. Айз. Здійснивши втечу з Талалаївського табору праці, він дістався до ст. Христинівка, де певний час працював. Звідси з групою місцевої молоді був під прізвищем Баранов вивезений на примусові роботи до Німеччини.

Блок німецьких документів фільтраційної справи І. Айза — аусвайси, довідки, робітничі картки, як і згадана вище анкета, свідчать, що він перебував в таборі Дахау, потім був переведений до трудового табору м. Мюнхена, де його викликали до поліції на предмет одержання посвідчення особи. До травня 1945 р. працював у власника підприємства «Автоваш», про що свідчать робітничі картки. 1 травня 1945 р. звільнений американськими військами, в червні — переданий радянським військам на територію Австрії — в м. Мельк, у демаркаційну зону. Протоколи допитів І. Айза слідчим і оперуповноваженим НКВС засвідчили, що він відмовився по-

вертатися на батьківщину і залишився в американській зоні¹.

Слід зауважити, що деяка інформація фільтраційних справ інколи дублюється відкладеними у фондах облвиконкому та райміськвиконкомів у річних розділах описів за 1944–1945 рр. списками «остарбайтерів», які були вивезені до Німеччини².

Наступна категорія архівних джерел — обліково-фільтраційні справи на колишніх радянських військовополонених і трофейні картки на них же. Вивчено групу подібних документів у складі 267 справ.

Основним корпусом документів, які містяться в справах цього роду, є протоколи допитів, що проводилися слідчими НКВС та оперуповноваженими «Смершу».

Аналіз складу і змісту документів обліково-фільтраційної справи дозволяє простежити долю військовополонених євреїв, які на запитання слідства мали описувати обставини їхнього полонення, перебування у таборах для полонених та подальшу долю. Так, у справі № 20520 Лівшиця Давида Наумовича, 1921 р. народження, уродженця с. Ров Жмеринського району Вінницької обл., колишнього лейтенанта Червоної Армії, полоненого 30 березня 1942 р. в районі Вязьми, докладно показані умови утримання в таборах військовополонених м. Вязьми, с. Торбеево Смоленської області, Ковно. Від червня 1943 р. Лівшиць — в'язень таборів на території Німеччини та Польщі — м. Ланцдорф, Заган, звідки в березні 1944 р. здійснив втечу. Був упійманий, відправлений до штрафного гестапівського табору в Познані, а від вересня 1944 р. — в Матхаузен³.

Документи свідчать, що визволення з німецького полону для колишніх військовополонених-євреїв, як і для більшості радянських військовополонених, зовсім не означало свободи. Їх відразу ж переміщували в радянські табори, де звинувачували в шпигунстві і навіть у співробітництві з гітлерівцями, піддавали допитам, тортурам, приниженню, засуджували до тривалого ув'язнення. Це підтверджують протоколи проведених у спецтаборі для колишніх радянських військовополонених у м. Старобельську допитів колишнього військовополоненого Самуїла Тульмана, уродженця містечка Вапнярка Вінницької області⁴.

Нечисленні, але значущі за змістом інформації документи обліково-фільтраційних справ на військовополонених свідчать, при фільтрації в таборах військовополонених нацисти розстрілювали комуністів, політпраців-

III. Джерелознавчі галузі знань

ників і євреїв, найчастіше там же, перед колоною полонених. Залишилися живими ті, походження котрих не було виявлене.

Інший, не менш важливий комплекс архівних документів, який нараховує на сьогодні 26183 справи, становлять архівно-слідчі справи на громадян, притягнутих до кримінальної відповідальності за пособництво нацистам. Вони складені по «гарячих слідах» і мають високий ступінь достовірності.

Ці справи містять важливу інформацію, що розширює і доповнює масив офіційних радянських джерел та німецьких документів про геноцид євреїв, Голокост на території Вінницької області в роки нацистської окупації. За цими документами можна виявити осіб — пособників нацистів, винних у винищенні єврейського населення, та конкретні обставини переселення євреїв у гетто, пограбування їхнього майна, етапування їх до місця збору, а потім до місця проведення акцій знищення, участі колаборантів у розстрілах.

Так, у справі на Івана Мороза, 1913 р. народження, який був під час окупації начальником Староміської поліції м. Вінниці, містяться загальні відомості про колаборанта, дані біографічного і соціального характеру. Найінформативнішою групою документів є протоколи допитів звинуваченого, свідків і очевидців скоєного І. Морозом, який всіляко знущався з євреїв, грабував, бив старих, жінок, дітей, заарештовував євреїв, після чого їх знищували⁵. Особисто він брав участь у акціях знищення 5000 євреїв 16 квітня 1942 р.⁶.

Новим маловивченим джерелом є архівно-слідчі справи на колаборантів з середовища єврейського населення — місцевого і депортованого на територію Трансністрії з Північної Буковини, Бессарабії та повіту Дорохой (Румунія). Як правило, це були особи, призначені румунськими окупаційними властями виконувати обов'язки начальників (шефів, президентів) єврейських общин, гетто, робітничих таборів. Деякі з фігурантів справ працювали в єврейській поліції, що функціонувала в найбільших гетто й таборах — Могилева-Подільського, Шаргорода, Жмеринки, Бершаді, Копайгорода та ін. У даному випадку можемо говорити про румунську зону окупації, де гетто й табори примусової праці були більш довговічними й існували до звільнення території Вінницької області від окупантів, тобто, до кінця березня 1944 р. Ця група архівних джерел складається з двох частин: на документи щодо дійсних пособників

нацистів, що скоїли злочини проти євреїв, які утримувалися в гетто і робітничих таборах, та на документи, що стосуються єврейських керівників (общин, гетто), які своєю діяльністю сприяли виживанню, покращанню соціального життя в гетто Трансністрії, проте підозрювалися радянською владою в пособництві румунській окупаційній владі. В описуваній архівній колекції відкриті справи на дійсних колаборантів, колишніх поліцейських єврейської поліції Могилів-Подільської єврейської общини Якова Киянівського, Натана Каца, Якова Шухмайстера [ф. Р-6023, оп. 4, спр. 2490, 5241, 5203].

Про режим утримання в'язнів у гетто Могилева-Подільського, знущання, пограбування євреїв, висилання до таборів свідчать також традиційні для архівно-слідчих справ документи — протоколи допитів, звинувальні висновки, які можна віднести до групи найбільш інформативних щодо теми нашого дослідження документів.

Румунська окупаційна влада залучала до управління в гетто і єврейських робітничих таборах депортованих або, як їх умовно називали, «румунських» євреїв. Це, в основному, були найосвіченіші люди, які знали німецьку та румунську мови й тому могли легше контактувати з представниками влади. На відміну від німецької зони окупації, де євреї підлягали тотальному знищенню, життя у більшості гетто й колоній румунської зони окупації було більш організованим і соціально орієнтованим. Особливо це стало помітно від другої половини 1942 р. (після поразки гітлерівців під Москвою і Сталінградом та створення антигітлерівської коаліції, коли румунський уряд зрозумів, що події відтепер розгортаються не на користь Німеччини). Крім того, депортовані румунські євреї зберегли риси общинної організації життя, почували себе більш упевнено, будучи заможнішими, ніж місцеві євреї. Архівним джерелом, що підтверджує сказане вище, є архівно-слідча справа на колишнього голову Шаргородської єврейської общини, одночасно начальника гетто, буковинського єврея д-ра Меїра Тайха, заарештованого 22.04.1944 р. районними органами держбезпеки за звинуваченням у пособництві румунським окупантам⁷. Однак лист мешканців та допити свідків урятували йому життя, оскільки довели, що діяльність М. Тайха була спрямована на порятунок євреїв, на захист тих, хто перебіг з німецької зони окупації. Він не дозволив вислати до Печерського табору смерті євреїв Шаргорода,

III. Джерелознавчі галузі знань

Джурина та Мурафи, підтримував підпільну діяльність у гетто та допомагав партизанському загону ім. Щорса⁸. М. Тайх опікувався життям у гетто, його санітарним станом, створив дитячий будинок для єврейських сиріт тощо. Існують документальні підтвердження створення дитбудинків у Бершаді, Брацлаві, Могилеві-Подільському, Мурафі, Соколівці, Тиврові.

У справі міститься постанова про припинення слідства і звільнення Тайха в жовтні 1944 р. Тайх повернувся на батьківщину, звідки був депортованим (м. Сучава)⁹.

Важливою складовою архівної колекції ф. Р-6023 є трофейні німецькі документи.

Серед них особливо виділяються ті, що містять унікальну інформацію про жорстокий окупаційний режим в німецькій зоні окупації Вінницької області, обумовлений будівництвом і функціонуванням у передмісті Вінниці ставки Гітлера «Вервольф». Документи надійшли на зберігання в Держархів Вінницької області відомчого архіву СБУ в січні 1995 р. і віднесені до категорії документів обмеженого користування. Трофейні німецькі документи надійшли у сформованих 10 одиницях зберігання, крайні дати документів — грудень 1941 — серпень 1943 рр. Вірогідно, це не повний комплекс документів, що відклялись у справах охоронної групи таємної польової поліції «ОСТ», яка здійснювала нагляд та підтримувала режим безпеки в районі будівництва військової споруди «Ейхенгайн», а потім у районі ставки Гітлера «Вервольф».

Основу трофейних німецьких матеріалів становлять донесення військових чиновників охоронної групи таємної польової поліції «ОСТ», рапорти, листування, які в німецькому діловодстві оформлені як додатки до «Військового щоденника». Стислий зміст документів цієї категорії знаходить своє відображення в самому «Військовому щоденнику», що є своєрідним анотованим журналом реєстрації документів¹⁰. Цей щоденник разом з додатками є джерелом відомостей про кадровий склад та його переміщення, зміст діяльності таємної поліції, що дозволяє з високим ступенем вірогідності простежити розвиток подій та з'ясувати конкретні факти нацистської політики щодо єврейського населення.

Кожна з трофейних справ містить іменний показник — у вигляді анотованих списків військовослужбовців таємної польової поліції та інших військових німецьких установ, включаючи організацію «Тодт», що здійснювала будівництво ставки і об'єктів її життєза-

безпечення¹¹; списки агентури, арештованих євреїв, місцевих жителів, які згадуються в документах¹². Вказані вище списки відтворюються в справах як німецькою, так і в перекладі російською мовами.

Найчисленнішою групою трофейних документів є накази, розпорядження, донесення, рапорти керівників та військових чиновників охоронної групи таємної польової поліції «ОСТ» в районі ставки Гітлера, листування з начальником імперської служби безпеки оберфюрером СС Раттенхубером, поліцією безпеки і СД у Вінниці та Житомирі, жандармськими постами в охоронній зоні, вінницьким гебітскомісаріатом, міською тюрмою, пересильним табором у Вінниці, вінницьким єврейським робітничим табором (штатлаг 329), військовим трибуналом польової комендатури 675 у Вінниці.

Зміст зазначених документів обумовлювався функціями таємної польової поліції з охорони і створення режиму безпеки будівництва об'єкту «Ейхенгайн», згодом — ставки Гітлера «Вервольф»: політичного контролю стосовно населення, боротьби з партизанами, знищення євреїв, які мешкали в охоронній зоні чи були помічені або надіслані на роботу в район ставки. Це документи адміністративно-господарчого характеру та поліцейські розслідування стосовно перевірки особи, обшуків та арештів місцевих жителів, саботажу місцевого населення, яке працювало в охоронній зоні і на об'єктах життєзабезпечення ставки, шпигунства і диверсій в районі військових споруд, партизанського руху і зв'язків з ним місцевого населення єврейського походження окремих осіб (головним чином, на підставі доносів), вилучування євреїв, помічених в охоронній зоні, тих, які втратили працездатність чи потрапили на роботу в охоронну зону, що звичайно закінчувалось їх арештом і розстрілом¹³ тощо.

Серед донесень та рапортів, що свідчать про протистояння німецьких військових підрозділів СД, СС підпільним і партизанським групам і загонам, найінформативнішим є направлення 4 травня 1942 р. оберфюрерові СС і полковникові поліції в Житомирі Гельвігу донесення про виявлення і арешт великої підпільної групи у Вінниці (на конспіративній квартирі по вул. Фастівській, 29) під керівництвом єврея Івана Бялера, в складі котрої було до 20 євреїв¹⁴.

Однак боротьба з партизанським рухом була приводом для акцій масового знищення

III. Джерелознавчі галузі знань

евреїв, виловлювання та розстрілів окремих людей, оскільки «Вервольф» як ставка Гітлера вважався особливим стратегічним об'єктом, навколо якого було створено зону «юденфрай» (вільну від євреїв)¹⁵.

Про це яскраво свідчить донесення керівників охоронної групи таємної польової поліції «ОСТ» штурмфюрера СС Фрідріха Шмідта та унтерштурмфюрера Карла Даннера від 24.12.41 р. щодо результатів допиту бургомистра села Стрижавки (що входило до зони ставки) Володимира Чайкуна. Останній засвідчив, що в селі залишилися євреї — всього 221 особа; вони переселені в гетто і працюють в колгоспі, однак їхня праця малопродуктивна. Документ містить цинічний висновок: «...як усі євреї, вони є прихильниками комуністичного режиму та являють собою загрозу для безпеки німецької армії...». Прийняті нацистами рішення «...віддалити євреїв з охоронного району є безумовно необхідним» та «вжити відповідних заходів і переговорів щодо вирішення єврейського питання з відповідними військовими та адміністративними установами в м. Вінниці» насправді ж означали знищення єврейського населення Стрижавки¹⁶. 12 січня 1941 р. всі стрижавські євреї, переважно старики, жінки та діти були розстріляні біля кам'яної огорожі колишньої тюрми ДПУ¹⁷. 16 квітня 1942 р. до приїзду Гітлера в ставку у Вінниці було розстріляно ще близько 5000 осіб єврейського населення міста¹⁸. Значна кількість донесень, зведень, рапортів відображає результати поліцейських розслідувань з «єврейських питань»: з приводу встановлення єврейського походження (переважно на підставі доносів); знищення хворих та виснажених єврейських робітників, зайнятих на підприємствах, що забезпечували життєдіяльність ставки, а також робітників-євреїв, які якимось чином побували або були помічені в охоронній зоні (в основному це були утікачі від німецьких акцій у Вінниці).

Як свідчить «Військовий щоденник», від 16 грудня 1941 р. до 27 серпня 1943 р. (до моменту передачі гітлерівської ставки у відання фельдмаршала Манштейна) в районі ставки зафіксовано 1360 фактів різних подій, в тому числі виявлення, виловлення, арешти та знищення євреїв. У цьому контексті спеціально слід виокремити інформацію про єврейську розвідницю Тетяни Муляр (Куцин), перекладача «Тодт». Цій справі присвячено декілька рапортів, записів у реєстраційних журналах і військових щоденниках¹⁹. Вона встановила

зв'язок з антинацистською підпільною групою, добувала і передавала цінні розвіддані про ставку. Арештована і після тортур розстріляна гестапо в серпні 1942 р.²⁰.

За наказом начальника імперської служби безпеки штурмбанфюрера СС Раттенхубера євреї, затримані в охоронній зоні, підлягали негайному розстрілу. Поліція безпеки і СД у Вінниці, інженер Менінгер попереджувались про заборону направляти євреїв на роботу в цю зону (ф. Р-6023, оп. 5, спр. 9, арк. 104]. Хворих негайно розстрілювали. В 1941–1942 рр. на вимогу будівельної організації «Тодт» — «Ейхенгайн» біржа праці в Луцьку виділила велику кількість єврейських спецробітників. Частина з них прибувала хворими, і їх одразу розстрілювали²¹.

В донесенні від 21 квітня 1943 р. даються розпорядження щодо робітника Беккера, який видавав себе за українця. Пропрацювавши на спорудженні «Ейхенгайн» протягом 4 тижнів, він був виданий, як євреї, і розстріляний²². Для євреїв-ремесників, коли їх праця і кваліфікація були потрібні нацистам, існувала ще й проміжна ланка — ув'язнення в єврейські робітничі табори, а коли необхідність у робочій силі відпадала, їх розстрілювали²³. Як свідчать донесення і рапорти, негайно заарештовувалися євреї, «яким-то образом избежавшие акцій», які тікали від знищення у Вінниці через район ставки²⁴. У «Військовому щоденнику», анотованих «Списках військовослужбовців таємної польової поліції...», іменному покажчику до документів, зосереджених у документальних комплексах (справах), що входять до описуваної архівної колекції, міститься цінна інформація про «остаточне вирішення єврейського питання в м. Вінниці та окрузі»²⁵.

В анотованих списках вказані прізвища учасників наради 13.02.1942 р. з єврейського питання у Вінниці, на якій було прийняте рішення про «ліквідацію» єврейського населення міста та округи, як «небезпечних для споруди «Вервольф». У «Військовому щоденнику» відмічені також доповідь і повідомлення штурмбанфюрера СС Шмідта імперському начальникові служби безпеки Раттенхубера з пропозиціями про вирішення єврейського питання у Вінниці і про роботу євреїв на будівництві²⁶. Фрідріх Шмідт (в 1941–1942 рр.) і унтерштурмфюрер Даннер (в 1942–1943 рр.) очолювали охоронну групу таємної польової поліції «ОСТ», і всі донесення в поліцію безпеки і СД Вінниці з вимогами розстрілу, ліквідації євреїв підписані саме цими військовими чиновниками. В

III. Джерелознавчі галузі знань

анотованому списку містяться відомості про їх нагородження «за старання» медалями і воєнними хрестами II ступеня з мечами²⁷. Виділено запис, який свідчить про те, що обласний комісар «провінції Вінниця Галле 07.01. 1942 р. проводив розстріл євреїв у Стрижавці, що входила до охоронної зони»²⁸. «Координували» роботу з «ліквідації» євреїв в охоронній зоні оберштурмфюрер Бергер, співробітник відділу Житомирського гестапо з питань раси і колонізації²⁹; гебітскомісар м. Вінниці Маргенфельд³⁰.

Потрібно визнати, що нацистське діловодство виробило свою бюрократичну мову індустрії знищення. Для фіксування вбивства євреїв використовувалися різноманітні терміни і поняття: «переселення», «віддалення євреїв з охоронного району», «вживання відповідних заходів військовими та адміністративними установами у м. Вінниці» щодо євреїв у зоні ставки³¹; «остаточні рішення» щодо заарештованих євреїв з боку поліції безпеки³², «вживання заходів для неможливості повернення євреїв у зону будівництва» тощо³³. Ця термінологія була покликана замаскувати вбивства.

Отже, «Фільтраційні, архівно-слідчі і спостережні справи, трофейні документи, передані з відомчого архіву обласного управління СБУ» (ф. Р-6023) мають більш-менш типовий склад справ за видами документів, визначений метою, з якою ці документи створювалися і відкладалися на зберігання. Основний корпус документів ф. Р-6023 становлять архівно-слідчі та фільтраційні справи, у тому числі колишніх військовополонених, «пособників нацистів». Тут знаходиться значний масив документів «по гарячих слідах», зокрема тих, що стосуються дій колаборантів, передусім у таборі с. Печера Тульчинського району.

Велике значення у ф. Р-6023 мають фільтраційні справи, які містять цінний і майже не досліджений матеріал про долю євреїв, депортованих з Німеччини, документи радянських установ, а також союзницьких військ, німецькі документи. За змістом це особові справи депортованих з Німеччини громадян, матеріали допитів, анкети, протоколи, листування з приводу інформації та опитування свідків про діяльність громадян, які були депортовані з Німеччини або Румунії. Серед цих людей були і євреї, які рятувалися в період окупації за допомогою підробних документів з іншими, українськими та російськими прізвищами. Цей матеріал як джерело для вивчення умов життя наших співвітчизників у таборах, а також остарбайтерів є досі не оп-

рацьованим масивом документів для дослідників історії Вінниччини.

Німецькі за походженням документи 1941–1944 рр. є у фільтраційних справах (аусвайси, робітничі картки, різного роду довідки тощо) та трофейних документах. Трофейні документи ф. Р-6023 — не повний, однак джерелознавчо цінний комплекс, що відклався в справах охоронної групи таємної польової поліції «ОСТ» та охоронних батальйонів, запасного будівельного батальйону тощо. Загальна характеристика змісту цих документів дозволяє стверджувати про організовану на державному рівні цинічну політику послідовного і систематичного знищення єврейського народу в німецькій зоні окупації Вінниччини, надзвичайно жорстокого у зв'язку із розміщенням на цій території ставки Гітлера «Вервольф».

При вивченні документів офіційних радянських установ, як і німецьких, потрібно врахувати ідеологічні засади функціонування радянської держави, а також політичних моментів часу, коли ці документи створювалися. На 1945–1946 рр. припадає кампанія антисемітизму і «холодної війни», тож в цих обставинах документи про геноцид єврейського населення на окупованих територіях для влади втратили актуальність (на відміну від попереднього часу, коли керівництво СРСР було зацікавлене в отриманні допомоги від міжнародних єврейських організацій). Питання долі єврейського населення під час війни поступово набуло ідеологічного характеру і було «закрито», а документи вилучено із загального користування. Це відбилося і на змісті документів, коли приховувалася сама проблематика геноциду (зокрема, є суперечності у фіксації кількості жертв, реальних масштабів геноциду тощо), і на їх складі, коли, як ми припускаємо, частина укомплектованих матеріалів не була залишена на постійне зберігання, а частина — вилучена із справ. Це пояснює різний ступінь повноти справ, розпорошеність матеріалів, а також необхідність комплексної реконструкції документної бази цього питання.

¹ Держархів Вінницької обл., ф. Р-6023, оп. 1, спр. 23075, арк. 1–6.

² Там само, ф. Р-2252, оп. 15, спр. 5; ф. Р-2601, оп. 3, спр. 8 арк. 42; ф. Р-5092, оп. 2, арк. 49; ф. Р-586, оп. 17, спр. 13; ф. Р-2243, оп. 7, спр. 3; ф. Р-4128, оп. 2, спр. 2; ф. Р-2700, оп. 5, спр. 344, 345, 346, 349, 351, 353 та ін.

³ Там само, ф. Р-6023, оп. 2, спр. 1938, арк. 1–3.

III. Джерелознавчі галузі знань

- ⁴ Там само, оп. 1, спр. 15897, арк. 1–12.
- ⁵ Там само, оп. 4, спр. 1630, арк. 28.
- ⁶ Там само, арк. 8–27.
- ⁷ Там само, спр. 633.
- ⁸ Там само, оп. 5, спр. 633, арк. 22–25, 33–39.
- ⁹ Там само, арк. 52.
- ¹⁰ Там само, спр. 3, арк. 99–210 російською мовою; арк. 211–299 німецькою мовою.
- ¹¹ Там само, спр. 1, арк. 45–51; спр. 3, арк. 54–86; спр. 4, арк. 58–85; спр. 5, арк. 114–118; спр. 9, арк. 219–221, 312–313; спр. 10, арк. 67–82.
- ¹² Там само, спр. 30–44; спр. 3, арк. 1–53; спр. 7, арк. 3–8, 119–120; спр. 9, арк. 221–220; спр. 10, арк. 1–66.
- ¹³ Там само, спр. 1, арк. 29; спр. 3, арк. 98, спр. 9, арк. 174–175.
- ¹⁴ Там само, спр. 9, арк. 335–338; ф. П-425, оп. 1, спр. 79, арк. 14–15.
- ¹⁵ Там само, спр. 7, арк. 103; спр. 1, арк. 39.
- ¹⁶ Там само, спр. 3, арк. 64, 83; спр. 4, арк. 99–103.
- ¹⁷ Там само, арк. 62, 68, 128; оп. 2, спр. 230, арк. 3–4.
- ¹⁸ Там само, арк. 6–10.
- ¹⁹ Там само, спр. 10, арк. 94–97; спр. 3, арк. 30, 108, 116; спр. 10, арк. 86.
- ²⁰ Там само, оп. 2, спр. 109, арк. 55–55 зв.; оп. 1, спр. 36, арк. 592; ф. Р-6121, оп. 2, спр. 4, арк. 1–27.
- ²¹ Там само, оп. 5, спр. 5, арк. 48, 53–55.
- ²² Там само, арк. 163.
- ²³ Там само, спр. 9, арк. 75; оп. 2, спр. 230, арк. 3–4; оп. 5, спр. 3, арк. 49, 111.
- ²⁴ Там само, спр. 5, арк. 179–180.
- ²⁵ Там само, спр. 1, арк. 45–51; спр. 3, арк. 54–86; спр. 4, арк. 58–85; спр. 7, арк. 2–8, 119–120; спр. 9, арк. 219–229; спр. 10, арк. 1–66.
- ²⁶ Там само, спр. 3, арк. 113, 117.
- ²⁷ Там само, арк. 64, 83.
- ²⁸ Там само, арк. 62, 66.
- ²⁹ Там само, спр. 4, арк. 61.
- ³⁰ Там само, арк. 74.
- ³¹ Там само, оп. 5, спр. 3, арк. 64, 83; спр. 4, арк. 99–103.
- ³² Там само, спр. 2, арк. 51.
- ³³ Там само, арк. 45–46.